
نظریه‌ی توسعه نیافتگی تعاونی‌ها در ایران

(نظریه‌ای درخصوص جامعه‌شناسی اقتصاد اجتماعی ایران)

دکتر کریم مهری /

مؤسسه انتشارات بحث

تهران — پاییز ۱۳۹۶

سرشناسه	مهری، کریم، ۱۳۵۶ -
عنوان و نام پدیدآور	نظریه‌ی توسعه‌نیافتگی تعاونی‌ها در ایران: نظریه‌ای در خصوص جامعه‌شناسی اقتصاد اجتماعی ایران / کریم مهری.
مشخصات نشر	تهران: بعثت، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۲۸۹ ص.: مصور، جدول، نمودار.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۴۳۷-۰۰۱۳-۴
وضعیت فهرست نویسی	فیفا
یادداشت	کتابنامه.
موضوع	تعاونی‌ها -- ایران
موضوع	Cooperative societies -- Iran
موضوع	تعاونی‌ها -- کشورهای در حال رشد
موضوع	Cooperative societies -- Developing countries
موضوع	تعاونی‌ها -- ارزشیابی
موضوع	Cooperative societies -- Evaluation
موضوع	کشورهای در حال رشد -- اوضاع اجتماعی
موضوع	Developing countries -- Social conditions
موضوع	کشورهای در حال رشد -- اوضاع اقتصادی
موضوع	Developing countries -- Economic conditions
موضوع	HD۳۵۳۲/۵۶ / ۴م / ۱۳۹۶
بند مجله	۳۳۴/۰۹۵۵
رده کتاب دیویی	۳۷۶۴۰۴۱
شماره کتابشناسی ملی	

موسسه انتشارات بعثت

تاسیس ۱۳۴۷

بن‌گذار زنده‌یاد استاد فخرالدین حجازی

نظریه‌ی توسعه‌نیافتگی تعاونی‌ها در ایران

(نظریه‌ای در خصوص جامعه‌شناسی اقتصاد اجتماعی ایران)

دکتر کریم مهری

نوبت چاپ: اول / تاریخ انتشار: بهمن ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه / تعداد صفحه: ۲۸

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۷-۰۰۱۳-۴ ISBN: 78-600-437-013-4

نشانی: تهران - خ انقلاب - خ ۱۶ - آذر - شماره ۳۶ ساختمان بعثت

کد پستی: ۴۴۹۳ - ۵ / دورنگار: ۴۹۸۴۶۵

تلفن: ۶۶۴۱۹۸۹۹ - ۶۶۴۱۹۸۹۶

www.besatpub.com

besat.lib@gmail.com

<https://telegram.me/besatpub>

https://www.instagram.com/entesharat_besat

فهرست تفصیلی

فصل اول: نگاه نظری پژوهش، آشنایی با مفهوم تعاونی	۱۵
مقدمه	۱۵
تعریف تعاون و تعاونی	۱۶
مهم‌ترین ویژگی‌های تعاونی	۲۰
اصول تعاون: سوب اتحادیه بین‌المللی تعاون	۲۱
ارزش‌ها	۲۱
اصول تعاونی	۲۱
تعاونی به عنوان یک شکل از سازمان اقتصادی	۲۳
تعاونی و توسعه اقتصاد داخلی	۲۴
چهارچوب مفهومی:	۲۵
جامعه‌شناسی اقتصادی	۵۰
مآخذ	۶۱
فصل دوم: استراتژی نظریه داده بنیاد	۶۷
مقدمه	۶۷
روش‌شناسی	۶۸
استراتژی پژوهش نظریه داده بنیاد	۷۲
تناسب پژوهش با روش‌شناسی کیفی و روش نظریه داده بنیاد	۷۵
شیوه‌های نمونه‌گیری در استراتژی داده بنیاد	۷۷

۸۱	شیوه‌های جمع‌آوری داده‌ها در استراتژی پژوهشی داده‌بنیاد
۸۳	فنون و رویه‌های تحلیل داده‌ها در روش نظریه داده‌بنیاد
۸۴	کدگذاری باز
۸۵	کدگذاری محوری
۸۵	کدگذاری انتخابی
۸۷	روش‌های سنجش پایایی و اعتبار در روش نظریه داده‌بنیاد
۸۸	اعتبار
۹۰	پایایی
۹۱	اعتبار و پایایی در روش‌های آماری - ضریب همبستگی
۹۲	مآخذ
۹۸	فصل سوم: مراحل ساخت نظریه نو: به‌نیافتگی تعاونی‌ها
۹۸	مقدمه
۹۸	مسئله‌ی پژوهش
۱۰۰	سؤال‌های پژوهش
۱۰۱	ورود به میدان پژوهش: مصاحبه‌ها
۱۰۳	آغاز کدگذاری داده‌ها
۱۰۴	گام اول: کدگذاری باز
۱۳۸	کدگذاری ثانویه و شکل‌دهی طبقات فرعی
۱۴۱	گام دوم: کدگذاری محوری

۱۴۶	تشریح مدل پارادایمی در عمل
۱۴۸	مآخذ
۱۵۱	فصل چهارم: ساخت نظریه ها
۱۵۱	مقدمه
۱۵۱	دوم سوم: کدگذاری انتخابی
۱۵۲	روایت پژوهش (نظریه‌ی موانع توسعه‌ی تعاونی‌ها)
۱۵۷	شرح مدل نظریه توسعه نیافتگی تعاونی‌ها
۱۵۷	شرایط زمینه‌ای
۱۵۸	چالش‌ها و مشکلات عمومی کشور
۱۶۳	زیرساخت‌های فرهنگی نامناسب در کشور
۱۶۷	چالش‌های دولتی تعاونی
۱۷۰	شرایط علی
۱۷۱	مشکلات درون بخشی تعاونی
۱۷۱	الف) چالش‌های مدیریتی در تعاونی
۱۷۴	ب) آسیب‌های آموزش و اطلاع‌رسانی
۱۷۶	ج) آسیب‌های ساختاری و سازمانی
۱۸۲	د) چالش‌های اقتصادی و مالی
۱۸۴	ضعف سرمایه‌ی انسانی در تعاونی
۱۸۸	شرایط مداخله گر

۱۸۸	عدم برنامه‌ریزی و حمایت مشخص و مدون در خصوص تعاونی
۱۹۰	عدم برنامه‌ریزی مشخص و مدون از تعاونی
۱۹۳	ضعف در سیاست‌ها و تسهیلات حمایتی از تعاونی
۱۹۷	ضعف متولیان تعاون در کشور
۱۹۸	چالش‌های تعاون در عرصه‌ی بین‌الملل
۱۹۸	الف) سیاست‌های تجاری نامطلوب
۲۰۰	ب) ضعف در رقابت با بخش خارجی
۲۰۰	ج) چالش‌های سیاسی در عرصه‌ی بین‌الملل
۲۰۱	چالش‌های حقوقی تعاونی
۲۰۱	الف) تدوین قوانین نامناسب
۲۰۶	ب) عدم استقلال در وضع قوانین
۲۰۷	ج) ضعف نهادینه‌سازی و اجرای قوانین
۲۱۰	د) نقض قوانین موجود
۲۱۲	فرآیندها (تعاملات)
۲۱۳	نگاه کوتاه‌مدت به تعاونی
۲۱۴	پیدایش تعاملات نابه‌هنگام
۲۱۶	صدمه دیدن ساختار تعاون
۲۲۲	پیامد
۲۲۳	عدم کامیابی تعاونی‌ها
۲۲۵	ظهور بی‌اعتمادی ناشی از عدم کامیابی تعاونی‌ها

۲۲۶	جمع بندی
۲۳۴	فصل پنجم: ارائه‌ی راهکار برطرف کردن موانع توسعه‌ی تعاونی‌ها
۲۳۴	مقدمه
۲۳۴	راهکارهای داده بنیاد جهت برون‌رفت تعاونی‌ها از وضعیت توسعه‌نیافتگی
۲۳۴	ارائه‌ی تسهیلات حمایتی به تعاونی‌ها
۲۳۶	تسهیلات حمایتی قانونی
۲۳۸	تغییر رویکرد به پایایی به‌عنوان یک راه‌حل
۲۴۳	تطابق‌پذیری با شرایط جدید
۲۴۷	افزایش استقلال تعاونی
۲۴۸	نظارت هدفمند در فعالیت تعاونی
۲۴۹	توسعه‌ی کمی و کیفی اتحادیه‌ها
۲۵۱	آموزش خانواده‌ی تعاون
۲۵۳	توسعه‌ی فرهنگ تعاون در کشور
۲۵۷	پوست
۲۵۷	نمونه ارزیابی اعضاء جهت کسب اعتبار و پایایی پژوهش

پیشگفتار

تعاونی‌ها سازمان‌هایی دموکراتیک هستند و توسط اعضای خود که فعالانه در سیاست‌گذاری و اتخاذ تصمیمات مشارکت می‌کنند، ایجاد می‌گردند. پیشینه فعالیت تعاونی‌ها به دوران بسیار دورد در قالب تعاونی‌های سنتی و سپس مدرن بازمی‌گردد با وقوع انقلاب اسلامی باور عمومی نسبت به تعاون تغییر یافت؛ و راه یافتن تعاون به قانون اساسی، این شیوه پسندیده‌ی فعالیت اقتصادی-اجتماعی از اعتبار اجتماعی نیز بهره‌مند ساخت و عزم راسخ جمهوری اسلامی ایران به تحقق عدالت اقتصادی با توسل به همه روش‌های شناخته‌شده را آشکار کرد و بابت جدید را فرار از مشکلات سنتی عدالت اجتماعی گشود. در صدر جهات و دلایلی که تعاون را به عنوان محور بحث اقتصادی کشور مطرح می‌سازد باید به اصول ۴۳ و ۴۴ قانون اساسی اشاره نمود.

در اصل ۴۳ جهت دسترسی به اهدافی از جمله تأمین استقلال اقتصادی جامعه، ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت و برآوردن نیازهای انسان در جریان رشد، ضوابطی برای اقتصاد جمهوری اسلامی ایران تعیین گردیده است. تأمین شرایط و امکانات کار برای همه به منظور رسیدن به اشتغال کامل، فرار دادن وسایل کار در اختیار همه کسانی که قادر به کارند ولی وسایل کار ندارند، شکل تعاونی از راه وام بدون بهره یا هر راه مشروع دیگر که نه به تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص منتهی شود و نه دولت را به صورت یک کارفرمای بزرگ ملی در آورد (قانون اساسی، اصول ۴۳ و ۴۴) برای دستیابی به اهداف متعالی نظیر ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت و برآوردن نیازهای انسان در جریان رشد قطعاً نیاز به برنامه‌ریزی مبتنی بر پژوهش بوده است.

هرچند به دلیل اهمیت مسأله پژوهش‌های زیادی با صرف هزینه‌های قابل‌توجه در زمینه تعاونی‌ها انجام شده است اما مسائل تعاونی‌ها کشور همچنان پابرجا و حل نشده به نظر می‌رسد. یکی از دلایل اساسی این مسأله این است که نتایج حاصل از پژوهش‌های انجام شده هماهنگ و یک دست نیست؛ به عبارت دیگر تحقیقات متعددی در این زمینه از جمله در کشور ما صورت گرفته است. که به دلیل رویکرد پویا-توسعی و کمی‌گرایانه و عوامل دیگر نتایج حاصله پراکنده مبهم و نارسا و گاه متناقض است لذا چندان قابل‌استفاده نیستند. بنابراین استفاده از روش نظریه داده بنیاد جهت سربین یک مدل نظریه برخاسته از تجربه افراد مطلع کلیدی دارای اهمیت بسیار است.

تعدادی از نویسندگان و محققان در مراکز مختلف مربوط به مطالعه تعاون به این مسائل پرداخته‌اند اما مطالعه آنها، مدتهاً سطحی و محدود به دسته‌بندی آسیب‌های تعاونی‌ها به شکل محدود بوده است و هیچ‌کدام در قامت یک مدل نظری-تحلیلی ظهور نیافته است؛ بنابراین این پژوهش با استفاده از مدل نظری و تحلیلی (که مجموعه مقوله‌های پرورده است و به صورت، نظام با حمله‌های بیان‌کننده ارتباط به یکدیگر متصل شده‌اند تا چارچوب مدلی را شکل دهند) درصدد است پدیده‌ی فرایندی توسعه تعاونی را توضیح دهد و در قالب ساختار مبهم و نظری مدل موانع توسعه تعاونی‌ها تبیین گردد و مشخص شود که توسعه نیافتگی تعاونی‌ها به دست چه کس و چه چیز و در چه وقت، در کجا، چرا، چگونه و با چه بهانه‌هایی رخ داده است.

لذا مسئله اساسی این مطالعه ارائه‌ی مدل نظری (تحلیلی)^۱ در خصوص موانع توسعه تعاونی‌ها بر اساس مصاحبه با افراد مطلع کلیدی و ترکیب یافته‌های

پژوهش‌های گذشته است. در همین راستا با استفاده از رویکرد بر ساختی و تفسیری و روش‌شناسی نظریه داده بنیاد به بررسی موانع توسعه تعاونی‌ها پرداخته خواهد شد. مهم‌ترین پرسش‌های تحقیق حاضر این خواهد بود که «چه مدل نظری موانع توسعه تعاونی‌ها را تبیین می‌کند؟» به بیان دیگر این کتاب مشخص خواهد کرد که موانع توسعه تعاونی‌ها از دیدگاه مطلعین کلیدی، در چه زمینه‌ای؛ توسط چه کسانی؛ چه زمانی؛ با چه شدتی و به چه دلیلی به وقوع می‌پیوندد. راهبردهای کنشی آن چیست؟ و پیامدهای این راهبردها چه خواهد بود؟ محقق در این تحقیق سعی نموده است در این رهگذر به نتایج و پیشنهاداتی دست یابد که مدل نظری موانع توسعه تعاونی‌ها را بعنوان یک موردپژوهشی در محافل و مجامع علمی مطرح سازد و دستاوردهای این رساله در سطحی باشد که در محافل یادشده در جهت آموزش نظریه تعاون در مجامع دانشگاهی به حساب آید.

در تهیه کتاب حاضر بیش از همه مدیران همسر و فرزندانم هستم در وهله ی اول از آنها تشکر و قدردانی می‌کنم. همچنین آقایان الهام امینی و سعید صفری دانشجویان کارشناسی ارشد جامعه شناسی دانشگاه نوارزمی که در انجام این طرح بنده را کمک فراوان کردند و از سرکار خانم عسگر بابت تدوین مجدد متن سپاسگزارم و نیز از آقای دکتر رستمی مدیر کل آموزش و تحقیقات وزارت تعاون بخاطر همکاری صمیمانه و صادقانه بسیار متشکرم.